

BİOLOGİYANIN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ БИОЛОГИИ
METHODS OF TEACHING BIOLOGY

UOT 372.857

Rauf Lütfəli oğlu Sultanov

biologiya elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitet
https://orcid.org/0000-00002-8934-3055

Lalə Elxan qızı Əbdürrəhmanova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitet

MƏKTƏBİN 6-9 SINIFLƏRİNDƏ İNSAN SAĞLAMLIĞI İLƏ ƏLAQƏDAR VALEOLOJİ
BİLİKLƏRİN TƏDRİSİNDƏ MÜƏLLİMİN PLANLAŞDIRMA BACARIĞININ
İNTERAKTİV METODLARLA TƏDRİSİNİN İMKAN VƏ YOLLARI

Рауф Лютфали оглы Султанов

доктор биологических наук, профессор
Азербайджанский государственный педагогический университет

Лала Эльхан гызы Абдурахманова

Азербайджанский государственный педагогический университет

ВОЗМОЖНОСТИ И ПУТИ УМЕНИЯ УЧИТЕЛЯ ПЛАНИРОВАТЬ ПРЕПОДАВАНИЕ
ВАЛЕОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ, СВЯЗАННЫХ СО ЗДОРОВЬЕМ ЧЕЛОВЕКА, В 6-9
КЛАССАХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ ИНТЕГРАТИВНЫМИ МЕТОДАМИ

Rauf Lutfali Sultanov

doctor of biological sciences, professor
Azerbaijan State Pedagogical University

Lala Elkhan Abdurrahmanova

Azerbaijan State Pedagogical University

POSSIBILITIES AND WAYS OF TEACHING THE TEACHER'S PLANNING SKILLS WITH
INTERACTIVE METHODS IN THE TEACHING OF VALEOLOGICAL KNOWLEDGE
RELATED TO HUMAN HEALTH IN THE 6-9TH GRADES OF THE SCHOOL

Xülasə. Məqalədə məktəbin 6-9-cu siniflərində insan sağlamlığı ilə bağlı valeoloji biliklərin tədrisini integrativ metodlardan istifadə etməklə müəllimin planlaşdırması imkanları və yolları müəyyən edilmişdir. Biologiyaya aid valeoloji biliklərin tədrisində integrativ metodlardan istifadə etməklə müəllimin insan sağlamlığı ilə bağlı valeoloji bilikləri öyrətmək bacarığının planlaşdırılması imkanları və yolları aşkar edilir.

Açar sözlər: *valeoloji bilik, müəllimin planlaşdırma bacarığı, integrasiya, insan sağlamlığı*

Резюме. В статье определены возможности и пути умения учителя планировать преподавание валеологических знаний, связанных со здоровьем человека, в 6-9 классах общеобразовательной школы интегративными методами. Путем использования интегративных методов в преподавании ва-

леологических знаний, связанных с биологией, раскрыты возможности и способы навыков планирования учителя при преподавании валеологических знаний, связанных со здоровьем человека.

Ключевые слова: валеологические знания, навыки планирования учителя, интеграция, здоровье человека

Summary. In the article, the opportunities and ways of the teacher's planning skills in teaching valeological knowledge related to human health in the 6-9 grades of the school with integrative methods are defined. By using integrative methods in the teaching of valeological knowledge related to biology, the possibilities and ways of the teacher's planning ability in teaching valeological knowledge related to human health were investigated.

Key words: valeological knowledge, teacher's planning skills, integration, human health

Məqalədə məktəbin 6-9 siniflərində insan sağlamlığı ilə əlaqədar valeoloji biliklərin inteqrativ metodlarla tədrisində müəllimin planlaşdırma bacarığının imkan və yolları müəyyənləşdirilmişdir.

Burada biologiyanın tədrisində inteqrativ metodlardan istifadə etməklə insan sağlamlığı ilə əlaqədar valeoloji biliklərin öyrədilməsi prosesində müəllimin planlaşdırma bacarığının imkan və yolları araşdırılmışdır.

Valeoloji biliklərin planlaşdırılma əsasında dərslərin məqsədləri müəyyən edilir. Müəllim insan sağlamlığı ilə əlaqədar mövzuların tədrisində məqsədlərin reallaşmasına yararlı olan təlim strategiyaları seçir. Müəllim dərslərin planlaşdırılması ilə əlaqədar onun strategiyalarını həyata keçirilməsi üçün müvafiq resursları müəyyənləşdirir və əldə edir.

Kurikulumun standartlarının tələblərinə məqsədəuyğun şəkildə nail olunması üçün insan sağlamlığı ilə əlaqədar valeoloji biliklərin tədrisində müəllim təlim prosesinə sistemli yanaşmalı və fəaliyyətini düzgün qurmağı bacarmalıdır. Valeoloji biliklərin tədrisinin səmərəliliyinin ən mühüm şərtlərindən biri keçiriləcək dərslərin düzgün və məqsədyönlü planlaşdırılmasıdır. Fəal dərslərin yaradıcı xarakterinə baxmayaraq, onun uğuru ilk növbədə müəllimin planlaşdırma bacarığından asılıdır. İnsan sağlamlığına dair mövzuların biologiya ilə əlaqəli tədrisində ilk növbədə müəllimin dərslərin bütün mərhələlərinin öncədən düzgün ölçülüb-biçilməsi bacarığından asılıdır.

Müəllimin valeoloji biliklərin tədrisi ilə əlaqədar planlaşdırma bacarığı yüksək olduqda dərslərin keçirilməsi zamanı az əziyyət çəkir. Dərslərin keçirilməsi ilə əlaqədar hazırlıq üçün az vaxt sərf edir və onun keyfiyyəti yüksəlir. Dərslərin səmərəli keçirilməsini təmin edən ən başlıca amil müəllimin planlaşdırma bacarığıdır. Planlaşdır-

ma bacarığı yüksək olan müəllim valeoloji biliklərin məqsədlərini və istiqamətlərini düzgün müəyyənləşdirə bilər.

Təlimin məqsədlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsinin müxtəlif yolları mövcuddur. Birincisi insan sağlamlığı ilə əlaqədar valeoloji biliklərin öyrədilməsində müəllimin planlaşdırma bacarığının fəaliyyəti öyrədici, inkişafetdirici və tərbiyəediciyənlü olmalıdır. Müəllimin valeoloji biliklərin tədrisi ilə əlaqədar olaraq planlaşdırma bacarığının ikinci ən əsas xüsusiyyəti insan sağlamlığı ilə əlaqədar idrak sahəsində əldə olunan nəticələrin səviyyəsi üzrə B. Blumun taksonomiyasının tələblərinə uyğun olaraq (bilik, anlama, tətbiq, analiz, dəyərləndirmə və yaratmaq) idrak sahəsində əldə olunan nəticələrin səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi bacarığının formalaşmasından asılıdır.

Müəllimin valeoloji biliklərə dair planlaşdırma bacarığı ilə əlaqədar üçüncü əsas xüsusiyyətlərindən biri idrak proseslərinin səviyyəsi üzrə hafizənin və təfəkkürün müxtəlif (məntiqi, tənqidi, yaradıcı) növləri üzrə təlimin məqsədlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsidir. Müəllimin planlaşdırma bacarığı təlimin məqsədlərinin müəyyən edilməsi ilə əlaqədar onun bilik səviyyəsindən asılıdır. Müəllim tədris prosesində təlim məqsədlərinin hər hansı fəaliyyət istiqamətinə daha çox üstünlük verməlidir. Ona görə müəllimin planlaşdırma bacarığı təlimin məqsədlərini onun bütün təsnifat istiqamətləri üzrə inkişafından asılıdır.

Müəllim insan sağlamlığı ilə əlaqədar valeoloji biliklərin tədrisi prosesində planlaşdırmada təlim modellərini öyrədici, inkişafetdirici, tərbiyəedici funksiyaları və fəal dərslərin əsas əlamətlərini nəzərə almalıdır. Pedaqoji prosesdə hər iştirakçının öz nöqtəyi-nəzərinin olması dialoq, fikri fəallıq, fərdi yaradıcı münasibət, seçim azlığı, uğur si-

tuasiyanın yaradılması və özünütəhlil, özünü qiymətləndirmə (refleksiya) fəal dərslərin əlamətləridir.

Valeoloji biliklərin planlaşdırılmasında ən məsuliyyətli məqamlardan biridə mövzuların ilə əlaqədar tədqiqatın aparılması mərhələsi üçün istifadə olunan metod və texnikaların düzgün seçimidir. Bu zaman mövzuya uyğun olaraq onun məqsəd və fəaliyyəti üzrə seçim edilməli və meyarlar dəqiqləşdirilməlidir. Bu müəllimin düzgün seçimi onun planlaşdırma üzrə bacarığının formalaşdırılması qabiliyyətindən asılıdır.

Fəal dərslərin ən mühüm və mürəkkəb mərhələsindən biri motivasiyadır (cəlb olunma). Dərslərin bütün sonrakı gedişi məhz motivasiyanın nə dərəcədə uğurlu yaradılması və həyata keçirilməsindən asılıdır. Burada müəllimin planlaşdırma bacarığı yüksək olduqda dərslərin keyfiyyəti yüksəlir.

Valeoloji biliklərin tədrisi prosesində müəllim planlaşdırma zamanı 4 əsas məqama cavab axtarmalıdır. Nə öyrədilməli, necə öyrədilməli, hansı şəraitdə və nəticələri necə qiymətləndirmək olar?. Burada müəllimin planlaşdırma bacarığından asılı olaraq dərslərin bu əsas məqamları ilə əlaqədar seçimin əhəmiyyəti böyükdür.

Müəllim valeoloji biliklərin biologiya ilə əlaqəli tədrisində təlim materialının məzmununa müvafiq metod və texnikaların seçimində diqqətli olmalıdır. Burada mövzudan asılı olaraq inteqrasiya metodundan istifadə olunmalıdır. Valeoloji biliklərin tədrisi fənlərarası inteqrasiya metodundan istifadə edilməsi qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün əlverişli şərait yaradır.

Valeologiya elm sahəsi fənlərarası və fəndaxili biliklərin inteqrasiyası vasitəsilə formalaşan bilik mənbəyidir. İnteqrasiya strategiyadır, onun dəyəri biliklərarası mövzuların əlaqələndirilməsinə alınan nəticələrlə ölçülür.

Valeologiya inteqrativ elm olduğu üçün onun hər bir mövzusu inteqrasiyanın prinsipləri əsasında tədris olunmalıdır. İnsan sağlamlığı ilə əlaqədar valeoloji biliklərin tədrisi müəllimin planlaşdırma bacarığından asılıdır. Valeologiyaya dair biliklərin inteqrasiya prinsiplərinə düzgün seçim ilə yanaşılması və onun tətbiqi fənnin tədrisinin keyfiyyətini yüksəldir.

Valeoloji biliklərin tədrisi prosesində fənlərarası və fəndaxili inteqrasiyanın reallaşdırılması prosesində iki əsas əlaqə formasından isti-

fadə edilir: məntiqi valeoloji əlaqələr və metodiki valeoloji əlaqələr.

Valeoloji biliklərin tədrisi prosesində formalaşan müəllimin planlaşdırma bacarığını ümumi məntiqi, tədris-indormasiya, təşkilati idraki bacarıq vərdişlərinə aid etmək olar. Müəllimin planlaşdırma üzrə xüsusi bacarıq və vərdişləri valeologiya fənninin daxili planında formalaşır.

Valeologiya fənninin tədrisi prosesində fənlərarası və fəndaxili əlaqələrin rolu olduqca böyükdür. Müəllimin valeoloji biliklərin tədrisi ilə əlaqədar planlaşdırma bacarığından istifadənin əsas yolları təlimin öyrədici, inkişafetdirici və tərbiyəedici məqsədlərinə nail olmaqdan keçir.

Müəllim fənlərarası və fəndaxili inteqrativ əlaqələrdən istifadə edərək şagirdlərin valeoloji biliklərə dair elmi dünyagörüşünü formalaşdırır, onun inkişafına kömək edir, məntiqi təfəkkürü inkişaf etdirir, bilikdə formalizmin aradan qaldırılmasına və onun möhkəmliyinin təmin olunmasına köməklik edir.

Valeologiya fənninin tədris edən müəllimin planlaşdırma bacarığının əsas vəzifəsi şagirdləri tədrisi idraki vasitələrlə silahlandırmaqdan, bu vasitələrə yiyələnməyin yollarını öyrətməkdən ibarətdir. Bütün bu işlərin əsası məktəblərdə şagirdlərlə, ali məktəblərdə isə hər bir müəllimin tələbə, magistr olduğu dövrdə qoyulmalıdır.

Ona görə də məktəblərdə valeoloji bilikləri inteqrativ metodlarla tədris etdikdə təlim prosesi təkmilləşir, fənlər arasında qarşılıqlı əlaqə və asılılıq dərinləşir. Müəllimin planlaşdırma bacarığı sayəsində inteqrasiya metodundan düzgün istifadə etməklə şagirdlərdə insan sağlamlığı haqqında tam təsəvvür formalaşdırılır, valeoloji biliklərin əlaqələndirilməsi üçün şərait yaradılır.

Problemin aktuallığı. Şagirdlərdə inteqrativ bacarıqlar, valeoloji bilik və vərdişlərin aşılınması dövrümüzdə biologiya və digər fənn müəllimlərinin başlıca vəzifələrindən biridir. Bunun üçün müəllimin əsas silahı onun planlaşdırma bacarığı hesab olunur.

Problemin elmi yenilikləri. Məqalədə müəllimin planlaşdırma bacarığının, fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanı həyata keçirmək qabiliyyətinin valeoloji biliklərin tədrisində əhəmiyyəti göstərilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti: Ümumtəhsil məktəblərində çalışan fənn müəllimləri, ali məktəb tələbələri və magistrları valeoloji biliklərin tədrisi prosesində istifadə edə bilirlər.

Ədəbiyyat:

1. Bayramov Q.H. Sağlamlığa təsir göstərən amillərin təhlili. // “Tədris prosesinin təkmilləşdirilməsinin pedaqoji və psixoloji problemləri” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları, Naxçıvan: 2011. – s.80-81
2. Sultanov R.L. Təhsilənlərin sağlamlığının qorunmasında və mühafizə edilməsində pedaqoji vaeologiyanın imkanları. // – Bakı: Bakı Qızlar Universitetinin Elmi əsərləri, 2020, №), – s. 178-181.
3. Sultanov R.L. Ətraf mühitdə insan sağlamlığının qorunmasında vaeoloji biliklərdən istifadənin imkan və yolları. // -Bakı: Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2021, № 1, – s.258-260.

E-mail: rsultanov@bk.ru

Rəyçilər: *biol.elm.dok., prof. M.Ş. Babayev,*
ped.ü.fəls.dok., dos. A.X. Hacıyev

Redaksiyaya daxil olub: 21.11.2023